

**ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNE DAİR UNUTULMUŞ BİR
GELENEK: BED'İ BESMELE- ÂMİN ALAYI**

Yrd. Doç. Dr. Özlem GÜNEŞ

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı

GİRİŞ

İnsanın hayatını tekâmül ettiren, onu yücelten, farklı dünyalara götüren bir serüven olarak tanımlayabileceğimiz öğrenmek, ilim yapmak, ilim sahibi olmak, öğretmek kavramları elbette okumayı öğrenmekle başlar. Peygamber Efendimiz'e (s.a.v), Rabbimiz'den gelen ilk emir, ilk vahiy; "Oku" dur. Mukaddes kitabımız Kur'an-ı Kerim'de de okumak, bilmek, öğretmek ifadelerine sıkça rastlanır.

Yüce Yaratıcı'mız, "*Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu? Gerçekten bunu, ancak akıl sahipleri düşünüp öğüt alırlar*" buyurur. (Zümer Sûresi, 9. Âyet-i Kerime).

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (s.a.v) Efendimiz, "*Rabbim, benim ilmimi arttır*" duasında bulunmuş ve "*İlim öğrenerek cehaletten kurtulana, erdem kazanana, adaletle iş görene ne mutlu!*" diye buyurmuştur.

Peygamber Efendimiz (s.a.v), ilim ve öğrenme konularında ayrıca; "*Bilginlere bağlanın, onlar dünyanın ışıklarıdır*"

"*Ya bilen, ya öğrenen, ya dinleyen veya ilmi seven ol. Bunların dışında beşinci olursan mahvolursun*"

"*Beşikten mezara kadar ilim iste!*"

"*Dünyada vücudun sağ iken ilim öğren ve onunla amel eyle ki, öldükten sonra faydasını göresin*"

"*İlim Çin'de bile olsa, gidip öğreniniz*"

"*Kadın ve erkek her Müslüman için ilim öğrenmek farzdır*"

"*En değerli sadaka, Müslümanın ilim öğrenip onu Müslüman kardeşine öğretmesidir*" hikmetlerini buyurmuştur (Sakaoğlu, 2003).

Zikredilen âyet ve hadislere dikkat edildiğinde, dinimizin, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın, kadın ve erkek bütün Müslümanların ilim öğrenmesini, ilme yönelmesini ve öğrenmek için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamasını emrettiği görülmektedir. Eğitime verilen önem beraberinde şu soruyu akıllara getirir.

Eğitim nedir? Eğitimin amacı ne olmalıdır?

Eğitim, ferdi zihni, iradi, duygu yönünden yetiştirerek; kabiliyet ve kapasitesini son noktasına kadar kullanma becerisine sahip kılarak; milli kültürü öğretip hayatına ikame ederek plânlı ve programlı bir şekilde, geleceğe yönelik olgunlaştırma ve geliştirme sürecidir. Eğitimin amacı, milli, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; beden, zihin, ahlâk, ruh, duygu, düşünce, irade ve entelektüel bakımdan dengeli; yaptıklarının sonucuna katlanabilen, seçimlerini yaparken etki altında kalmayan, hür hareket edebilen, kendisi için istediğini karşısındaki insan için de isteyen, sahip olduklarını paylaşmaktan mutluluk duyan, karşılıksız seven, şahsiyet bütünlüğü olan olgun insanlar yetiştirmektir (Tütüncü-Koçoğlu, 2012:28).

Dünyada övüncün ve mutluluğun kaynağı, ahirette de nur” olarak tanımlanan çocuğun eğitimine Osmanlı azamî seviyede ihtimam göstermiştir. Çocuğun öncelikle Kur’an-ı Kerim’i okuyup yazmayı, gerekli bilimleri ve becerileri öğrenmesi, anne-babalar için büyük bir sorumluluk sayılmıştır.

“İkra!” (oku) İlâhî emrinden dolayı ilim öğrenmeye özel bir önem veren Osmanlılar zamanında, hemen hemen her câmi ve mescidin bitişiğinde veya yakınında devlet tarafından mektepler inşâ edildiği gibi, iyi yâd edilme ve sevap kazanmaya vesile olması maksadıyla hayırseverler tarafından da mektepler yaptırılmış ve bunların hizmetlerinin devamı için de gelir kaynakları vakfedilmiştir (Ürgüplü, 2011:18).

Fatih Sultan Mehmet ile birlikte özellikle fakir ailelerin çocukları ve yetimlerin bu okullara alınması şart koşulmuş, ayrıca padişahlar tarafından yaptırılan mekteplerde öğrencilerin giysi ihtiyaçları ve aşevleri bünyesinde günlük yeme içme ihtiyaçları da karşılanmıştır (Üstünipek 2014:35).

Geleneksel öğretim kurumlarından biri olan dârüttalîm, taş mektep (çoğunlukla taştan yapıldıkları için, “Taş mektep” ismi ile zikredilir), mahalle mektebi gibi adlarla da anılan sıbyan mekteplerinin (resmî vesikalarda geçen adıdır) esas gâyesi; İslâm dininin âdab ve erkânını; kutsal kitabımız Kur’an-ı Kerim’i okumayı, yazı yazmayı, namaz kılmayı, ilmihâl ve tecvid bilgilerini öğretmektir (Ürgüplü, 2011:18).

Başlangıçta Kur’an öğretmenin hedeflendiği bu okullarda zaman zaman eğitim yetersiz görülmüş ve çeşitli dersler eklenerek düzenlemeler yapılmıştır. 18. yüzyılda, I. Abdülhamit döneminde yaptırılan Hamidiye Mektebi’nin vakfiyesinde, bu okullarda olasılıkla Bâb-ı Âli’ye memur yetiştirmek üzere eğitim programına Arapça ve Farsçanın eklenmiş olduğu bilgisinin yer alması bu anlamda dikkat çekicidir (Ergin 1936:73). Ayrıca zaman içinde okullar bünyesinde musiki dersine de yer verilerek eğitimin içeriği çeşitlendirilmiştir (Üstünipek 2014: 35).

Mimari yapısı bakımından sıbyan mekteplerinin plan şemasına bakıldığında, öğrencilerin yer aldığı geniş bir asıl oda ve buna bitişik *muallim (öğretmen)* ve *ka.fa (öğretmen yardımcısı)* odasından oluştuğu görülür. Yapılar kubbelidir, kimi zaman iki kattan oluşmaktadırlar. İç mekân düzenlemesi incelendiğinde yalın bir dekorasyona sahip olduğu görülür. Hocanın oturduğu mihrap benzeri bir girintiden oluşan kısım bulunmaktadır ve öğrencilerin oturması için minderleri ve önlerinde rahleleri başlıca kullanım objeleridir. Okullarda muallim ve kalfanın yanısıra *bevvâb* adı verilen okulu açıp, kapamakla, mahalleden çocukları toplayıp okula getirmekle ve çocukların temizlik, su, asayiş gibi işleriyle ilgilenmekle sorumlu yardımcı bir kişi daha bulunmaktadır (Üstünipek, 2014: 36).

Sıbyan mekteplerinde, dinî bilgileri öğrenmek için ilk aşama Besmele’yi öğrenmektir. Bed’-i Besmele ise “Besmele’ye başlamak” anlamına gelir. Osmanlı Devleti’nde çocuklar dört veya beş yaşına geldiklerinde ilk mektebe, bugünkü karşılığı ile anaokuluna başlarken düzenlenen törene “Bed’-i

Besme-le/Bed'-i Besmele Cemiyeti" veya tören sırasında okunan dualara "âmîn" denildiği için "Âmîn Alayı" adı verilmiştir (Keskin, 2010:150).

Kadim kültürümüzün zarif yansımalarından biri olan Bed'-i Besmele törenleri, pedagojik anlamda ele alındığında erken çocukluk dönemi açısından önem arz etmektedir.

Törenin çocuk üzerindeki olumlu etkilerini maddeler hâlinde şöyle sıralayabiliriz.

Çocuğun, ilme verilen önemi görerek kendini ve bundan sonra ilim adına yapacağı işleri önemsemesi.

Çocuklara, okuma şevki, isteği aşılması.

Törene katılan çocukların, okul korkularını gidermelerine yardımcı olması.

Çocukların arkadaşlarıyla kaynaşmasını sağlaması.

İslâmî terbiye anlayışında mektebe ve öğretmenlere verilen değeri de açıkça ortaya koyan bu özel törenlerin; çocuklarda okuma, anne ve babalarda ise okutma arzusunu teşvik ettiği de aşikârdır. Bu törenler sayesinde çocuk, hem aile içinde hem de toplumda yeni bir statü kazanır.

BED'-İ BESMELE TÖRENİ NE ZAMAN VE NASIL YAPILIRDI?

Osmanlı Devleti döneminde, çocuklar 4 yaş, 4 ay, 4 günlük iken (444 formülü), mektebe gönderilir ve okumaya başlatılırdı. Buna bazı aileler riayet etmez, çocuklarını beş-yedi yaşları arasında mektebe verirlerdi. Mahalle mektebine başlama merasimi, ailelerin maddî durumlarına uygun bir şekilde yapılırdı. Fakir aile çocukları; baba, ana yahut bir yakını tarafından mektebe götürülür, "Eti senin kemiği benim." denilerek çocuklara, hocanın eli öptürülür ve eğitilmesi için oraya teslim edilirdi.

Orta hâlli ailelerde çocuk giydirilip kuşatılır; erkek ise fesine, kız ise saçlarına süsler takılır, yakın akraba ile mektebe gidilir, derse başlatılarak hocaya dua ettirilirdi. Bundan sonra çocuklara birer ikişer kuruş dağıtılır, hoca ile kalfaya da mendil ucuna bağlanmış birkaç mecediye hediye edilirdi.

Anadolu'da ise çocuklara para verilmez, simit ve şeker dağılırdı (Birinci, 2012).

Hâli vakti yerinde aileler ve şehzâdeler için, bu merasimler bir düğün kadar ciddiye alınır; halk arasında değil, İstanbul'daki çok özel mekânlarda yapılır ve merasime padişah ile devlet ricali de katılırdı. Şeyhülislâm, şehzâdeye alfabenin harflerini baştan sona kadar okutur ve dua ederdi. Şehzadenin eğitimi, tayin olunan hocasına bırakıldıktan sonra da merasim sona ererdi (Ürgüplü, 2011:19).

Tarihimizde bed'-i besmele törenleri ile ilgili pek çok örneğe rastlamaktayız. Bu örneklerden I.Abdülhamit'in Şehzâdeleri Mustafa ve Süleyman'ın Bed'-i Besmele töreni, edebiyatımız ve kültür tarihimiz açısından ayrı bir önemi hâizdir. Türk edebiyatına mahsus bir tür olan, döneminin sosyo-kültürel zenginliğini yansıtan en önemli kaynaklardan biri kabul edilen Surnameler (düğün, ziyafet, eğlence kitapları) arasında Enderunlu Fazıl tarafından *Surname-i Şehriyar* adıyla kaleme alınan ve müstakil olarak Bed'-i Besmele Törenini ele alan bu eser, konumuz açısından da dikkat çekicidir. Eserde, tören hazırlıkları (ziyafet hazırlığı, otağ ve çadırların kurulması), törene katılanlar, ziyafet, ziyafet için alınan malzemeler, kullanılan mutfak araç gereçleri, şehzadelerin kıyafetleri ve atları, Bed'i Besmele Alayı ve Saçı (şehzadelerin arkasından altın ve gümüş para saçmak), şehzadelerin besmeleye başlaması ve törenin bitmesi ayrıntılı ve canlı bir şekilde ele alınmıştır (Keskin, 2010).

Bir diğer Bed'-i Besmele töreni de Şehzâde Abdülmecid'e aittir. Merasim, İbrahimağa Çayırı'nda 1247 senesinde, Rebülâhir'in on yedinci günü (milâdî 25 Eylül 1831 Pazar) zarif bir meydan düğünü ile çadırlar kurularak, devlet erkânı, ulemâ, askerler, mektep çocukları ve davetlilerin katılımı ile icra edilmiştir (Tütüncü-Koçoğlu, 2012:28).

Bir çocuğun mektebe başlaması, onun hayatındaki en önemli geçiş evrelerinden biridir. Bu durum sadece aile için değil mahalle sakinleri için de mühim bir hâdise kabul edilirdi. Bir bayram havası ve heyecanı içinde

yapılan bu mektebe başlama merasimine mutlaka temizlikle başlanır, evin her tarafı silinip süpürülürdü. Bu fasıl bittikten sonra anne, büyükanne, sütanne, kısaca evin bütün kadınları cümbür cemaat çarşıya gider, okula başlayacak çocuk ve mahallenin fakir çocukları için alışveriş yaparlardı.

Yumuşak ve güzel bir minder doldurulur; maddî imkâna göre altın yaldızlı veya sarı soluk kâğıtlara basılmış bir Elif-ba cüzü temin edilir, mor kadife üzerine sarı sırma işlemeli, bir cüz kesesi, çocuğun sağ omzundan sola doğru çapraz asmak için hazırlanırdı. Mektep için hazırlanan çocuğa nazarlık takılırdı. Çocuk ayrıca nazara karşı tütsülenirdi. Tütsü, mangala atılan bazı maddelerin dumanına çocuğun sokulması suretiyle yapılırdı (Ürgüplü, 2011:19).

Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Ecir ve Sabır* adlı hikâyesinde evladını nazardan kaybettiğini düşünen bir annenin, çocuğunun mektebe başladığı ilk günü hatırlamasını şöyle tasvir eder:

“Mektebe başlandığı günü başına elmasları taktım. Göğsüne şalı bağladım. Ne yaraştı! Ne güzellendi.

Hamm... o ahu gibi gözler, kıvrır kıvrır kirpikler... penbe penbe ebru ebru yanaklar, o günü yavrumu öpüp koklamaya doyamadım... (iki tarafına sallanarak) işte o zaman dedim. Bu oğlan bu güzelliği ile, bu aklıyla yaşamaz, dedim. Yavrumu o süsü ile, o şanyıyla “Âmin” günü “payton”un içinde görenler hep maşallah! dediler.. Şu yukarı ki odada hocanın önüne diz çöktüğü vakit “Rabbiyessir”i ezberden su gibi bir yanlısız okudu idi...” (Kaplan, 1979:26)

Dönemin İstanbul hayatı üzerine fıkralarıyla tanınan Ahmet Rasim, hatıratında bu eğlenceli okula başlama törenini şöyle anlatır: *“Okula başlayacağım için evde bir basamak yükselir gibi oldum. Bana karşı herkesin davranışı değişti. Birkaç gün sonra sandıktan bayramlık elbisem çıkartılıp giydirildi. Değerli bir lahur şal belime bağlanırken, üzerinde altın nazarlık olan fesimi de kçfama geçirdiler... Bütün ev halkı yola çıktık. Önce büyük babam ve büyük annemin elini öpmeye gittik. O gece orada kaldık. Ertesi gün*

hamama gidip, akşama kadar yıkandık. Sabah olunca anneciğim yeniden bana yepyeni elbiseler giydirdi. Şehzade gibi oldum. Bütün okul orada idi. Hazır bir de ilahici takımı, seven, öpen, ağlayan, dua eden, nereden baksan yüz kişi vardı. Beni ata bindirdiler. İlahiler okunup âminler edilerek önce evime, oradan da okula geldik. Sin.fta, minderim konmuştu. Varıp hocamın mübarek elini öptüm, sonra da karşısında diz çöktüp oturdum. İlk olarak da El.f'i öğrendim.

...
Pehlivan hoca, "yarın âmin'imiz var." deyip gidince, ka.f'a hemen ilahicileri çağırttı ve bütün gün prova yaptık. Eve gelip yarın âmin olacağını söyledim. Temiz giysilerim, ayakkabılarım hepsi hazırlandı. O gece gözüme uyku girmedi. Sabah namazı ile kalkıp bir de güzel banyo yaptıktan sonra, bayrama gider gibi giyinip sütineme birlikte okulun yoluna düştük. Daha varmadan, okulun civıltısı geliyordu. Kadınlar, okulun karşı kaldırımının üzerine örtüler serip oturmuşlar; okul kapısının önünü simitçiler, kâğıt helvacılar, kuş lokumcular, börekçiler istila etmişti. Kapıdan girince, hoca, iki sarıklı ihtiyar, aksakal bir şeyh efendi, üç beş yabancı hc fiz ayakta toplu olarak duruyorlardı. El öpme sıralamasını yerine getirdikten sonra, bizim ilâhici başı beni getirdi, ta başa dikti. Kısa boyluluğumun ilk defa yararımı görüyordum.

Bekleme ateşi, ka.fanın "haydi yürüyün!" komutuyla son buldu. Düştüğümüz yollara. Çinili hamam, zeyrek yokuşu başı, Haydar, Atpazarı'na çıkan yokuş... Saraçhane'ye çıkan su kemeri caddesini geçip bir evin önünde durduk. Dualar okundu. Üç kere "âmin" deyip döndük. Okulda yerlerimize oturduktan sonra hepimize paralar dağıtıldı. Parayı, saklaması için sütineme verdiğimde "a oğlum bu mısır parası." dedi (Ahmet Rasim, 2007: 41-42)."

Merâsimin kandil günlerine ve daha ziyade, Pazartesi veya Perşembe günlerine rastlamasına, itina gösterilirdi. Çocuk, yeni alınan kıyafetiyle, zihin açıklığı ve muvaffak olma konusunda himmetlerini istemek için, ailesi

tarafından evliya türbelerine, özellikle *Eyüp Sultan Hazretleri'nin* türbesine götürülürdü.

Törene, mektepteki diğer çocuklar da katılırdı, edilen dualara *Âmîn* dedikleri için bu çocukların oluşturduğu topluluğa *Âmîn Alayı* adı verilirdi. Mektebin hocası, *Âmîn Alayı*'na katılacak öğrencilere önceden haber verir, törende en güzel giyeceklerini giymelerini söylerdi.

Merâsim günü çocuklar, temiz kıyafetleriyle mektebe toplanır, önlerinde hocaları, kalfa ve bevâb, ilâhicibaşının idaresindeki ilâhîci takımını takip ederek ve işaret edilen yerlerde "*Âmîn*" diye bağırarak çocuğun evine gelirlerdi. Okula önceden başlamış ve ilâhîler öğrenmiş, sesleri güzel çocuklar en öne alınırdı (Öcal, 2010:29)

Çocuk evden alındıktan sonra, *Âmîn Alayı*'na mahalle halkı da katılırdı. En önde Hoca, ardında rahleyi taşıyan yardımcı; rahlenin üzerinde de çocuğun minderi ile cüz kesesi bulunurdu. Mektebe başlayan çocuk faytona veya iki yanında birer kişinin yürüdüğü midilliye bindirilirdi. Besmele'ye başlayacak çocuğu götürecek olan fayton, kapının önünde hazır beklerdi. Faytonun fenerlerine askılar asılır, çocuğun mektepte üzerine oturacağı yuvarlak veya kare şeklinde kadife gibi kıymetli kumaşlardan yapılan minder, rahle ile birlikte bevâbın başı üzerinde, faytonun önünde taşınırdı. İstanbul sokakları dar ve dik olduğu devirlerde çocuklar, araba yerine çok kere bir midilliye bindirilirdi (Birinci, 2012).

Çocuğu evin önünde kendisini bekleyen midilliye genellikle mahalle bekçisi bindirir ve

Tövbe edelim zenbimize (günahlarımıza)

Tövbe illallah, ya Allah

Lü.funla bize merhamet eyle

Aman Allah, ya Allah

dendikten sonra, onlara "Âmîn, Âmîn" diye eşlik edilirdi.

Çocuğun peşi sıra ilâhî takımı ve diğer çocuklar yürürdü. Kadınlar ise en geride yürürlerdi. Bazen ilme muhabbeti olan kadınlar, sevap düşüncesiyle

hiç olmazsa yarı yola kadar çocuğu sırtında taşırdı. Bunun için kadınların kendi aralarında “sevabı sen alacaksın, ben alacağım” diye münakaşa ettikleri bile olurdu. Arabanın hareketiyle birlikte ilâhicibaşı da alayın önüne düşer ve güzel sesiyle ilâhiye başlardı. Eğer çocuk bir şeyhin çocuğuyorsa, şeyhin tarikatini belli eden sancaklarla, şeyhin dervişanı da alaya eşlik eder, kudüm ve halile (zil) çalınır, zikirler çekilirdi (Keskin, 2010:151).

ÂMİN ALAYINDA OKUNAN İLÂHÎLERDEN ÖRNEKLER:

Âmin Alayı’nda ilâhî okumanın çok önemli bir yeri vardır. Gerçekten alaya iyi bir ilâhîci takımının katılmasına itina gösterilir, başka mekteplerin ün salmış ilâhîcileri arzu edilen aileler tarafından o gün için tutulurdu. Bu merasimlerde okunan mektep ilâhîlerinden bazıları şunlardır:

I

Yâ İlâhî başlatalım ism-i Bismillâh ile
Bu duâya el açalım ism-i Bismillâh ile
Sen kabûl eyle duâmız Besmele hürmetine
İlmîni eyle müyesser yâ İlâhe'l-âlemîn
Ol Muhammed hürmetine meded eyle yâ Mu’in
İlmîni eyle müyesser yâ İlâhe'l-âlemîn
Kapuna geldik niyâza yâ İlâhe'l-âlemîn
Eyleyip mansûr muzaffêr kullarına yâ Mu’in” (Keskin, 2010:151)

II

Hamdüllillâh bir mübarek günde idik ibtidâ
“Rabbi yessir lâ tüassir” diyerek kıldık edâ
“Rabbi temmim” ol habibin hürmeti için ey Hudâ
Keremkâni mektebin budur niyâzı dâ’imâ
Bizi cahil koma yârab ‘ilm-i nâfi kıl atâ
Âşıkız cümle kerimâ hazret-i Kur’an’ına
Bize âsan eyle ilmi gelmişiz ihsanına
Bizi cahil koma yârab ‘ilm-i nâfi kıl atâ (Birinci, 2012:31)

III

“Ben bilmez idim gizli ayân hep Sen imişsin
Tenlerde ve cânlarda nihân hep Sen imişsin
Âmîn, âmîn
Sen'den bu cihân içre nişân isteridim ben
Âhir bunu bildim ki cihân hep Sen imişsin
Âmîn âmîn” (Keskin, 2010:152)

...

Şehir içinde dolaşan alay, tekrar çocuğun evine gelirdi. (Evinin durumu ve hâli-vakti müsait olanlar merasimin geri kalan kısmını evinde yaptırırdı.) Sonradan alaya iştirak edenler, minder ve seccadelerle döşenmiş, öd ağacıyla tütsülenmiş odada hocanın çocuğa ilk dersi vermesini beklerdi. Misafirler arasında ulemâdan biri olduğunda, hoca yerini ona bırakırdı. Minderine oturup rahlesinin üzerine Elifba cüzünün ilk sayfasını açan çocuk, eline odun, kemik, pirinç, gümüş veya altından yapılmış 'hilâl' adlı çubuğu alarak, hocanın vereceği işareti ve söyleyeceği sözleri beklerdi. İlk derste çocuğa Elifba cüzünün en başındaki dua kısmı ile birkaç harf (genellikle sadece elif harfi) okutulurdu. Hoca bazen sadece "elif" harfini okuyup, çocuğa da tekrar ettirdikten sonra; "Aferin, bugünkü dersimiz bu kadar!" derdi. Daha sonra, "Yarabbi ilmimi, aklımı ve anlayışımı artır." mânâsına gelen "*Rabbi zidnî aklen ve ilmen ve fehmen*" veya "Rabbi Yessir..." duası çocuğa tekrar ettirilirdi. (Birinci, 2012)

Hoca: Güzel evladım, gel otur bakalım şöyle, şimdi “Rabbi yessir” duasını öğreneceğiz. Önce ben okuyacağım, ardından sen tekrar edeceksin. Haydi bakalım. Başlıyoruz. Eûzubillâhimineş-şeytâni’rracîm.

Çocuk: Eûzubillâhimineş-şeytâni’rracîm.

Hoca: Bismillâhi’r-rahmâni’r-rahîm

Çocuk: Bismillâhi’r-rahmâni’r-rahîm

Hoca: Rabbi yessir (Rabbi’im kolaylaştır)

Çocuk: Rabbi yessir

Hoca: Ve lâ tuassir (Fakat zorlaştırma)

Çocuk: Ve lâ tuassir

Hoca: Rabbi temmim (Rabbim tamamlattır)

Çocuk: Rabbi temmim

Hoca: Bilhayr (Hayırla)

Besmele-i Şerife, Rabbi Yessir duası, “Elif-Be-Te-Se- Cim” harfleri okunduktan sonra hoca, kalemini divitin mürekkebine batırır, bir “Rabbi yessir” yazar, sonra çocuğun diline mürekkep damlatılır ve üstüne şeker dökülürdü. Burada kullanılan mürekkep hiçbir kimyevi madde içermeyen, tabii yollarla, yanan mum ve zamk-ı Arabî’den elde edilen is mürekkebidir. Bu mürekkep “lika” denilen ham ipekten yapılmış bir kabın içine konularak muhafaza edilirdi. Hokka devrilse bile bu muhafaza sayesinde mürekkebin dökülmesi engellenmiş olurdu (Tütüncü-Koçoğlu, 2012:28).

İlk dersini alan çocuk daha sonra hocasının ve davetlilerin ellerini öperdi. Çocuk, ilim ile alakalı başlangıç çalışmasını başarıyla tamamladığı için yakınları tarafından ödüllendirilirdi (Tütüncü-Koçoğlu, 2012:28). Böylece ilim ile ödül ilişkilendirilmiş ve çocuğun ilimle münasebeti pekiştirilmiş olurdu. Burada da ilâhî okunup, mektep Gülbank’ı¹ çekildikten sonra alay sona ererdi. Bundan sonra yemek ve lokma yenilirdi. En sonunda törene katılan çocuklara birer, ilâhî söyleyenlere ikişer, ilâhî grubunun başındaki kişiye üç kuruş, hoca, kalfa ve bevvaba münasip miktarlarda para ile mintanlık ve cübbelik kumaş verilirdi (Birinci, 2012).

BED’İ BESMELE TÖRENİ’NDE OKUNAN GÜLBANK ÖRNEĞİ:

Allah Allah illallah, dâim hayy

Evveli Kur’an, âhiri Kur’an,

Tebarekellezi nez-zele.fürkan;

Eli kan, kılıcı kan, sinesi üryan, ciğeri pürryan

Dîn-i Mübîn uğruna şehit olan gâziler aşkına;

¹**Gülbank:** Eskiden muhtelif tarikatların âyinlerinde, saray, lonca, yeniçeri ocağı, mehter vb. yerlerdeki muayyen merâsimlerde belli bir tertibe göre yüksek sesle okunan duâ ve ilâhî dizisi. Hep berâber veya topluluğun içinden bir kişi tarafından okunur, diğerleri “Allah, Allah” veya “hû” zikriyle ona katılırlardı.

Diyelim aşk ile bir Allah

Allah Allah Allah; dâim hayy.

Evveli gaza, âhiri gaza, inayet-i hüda, kast-ı âdâ

Dîn-i Mübîn uğruna, şehit olan gâziler aşkına;

Diyelim aşk ile bir Allah.

Allah Allah Allah, daim hayy

Hacılar, gâziler, râviler, üçler, yediler, kırklar,

Gülbeng-i Muhammedî, nûr-i Nebî,

Kerem-i Ali pîrimiz üstâdımız,

Hazreti Osman-ı Zinnüeyn-i velî;

Gerçekler demine, devranına hu diyelim hûuuuu... (Kara-Birinci, 2012:29-30).

Sıbyan mekteplerinde ilk okutulan hece ve harfler şöyledir:

Elif; Ok gibi	Be; Çanak gibi	Te; Ona benzer
Se; Ona benzer	Cim; Karnı yarık	Ha; Ona benzer
Hı; Ona benzer	Dal; Çatalca	Zel; Ona benzer
Rı; Çengel gibi	Ze; Ona benzer	Sin; Üç dişli
Şin; Ona benzer	Sad; Badem gözlü	Dad; Ona benzer
Tı; Tavşan kulaklı	Zı; Ona benzer	Ayin; Ağzı açık
Ğayın; Ona benzer	Fe; Kuzu başlı	Gaf; Koyun başlı
Kef; Orak gibi	Lam; Baston gibi	Mim; Çomak gibi
Nun; Tekne gibi	Vav; Bir gözlü	He; İki gözlü
Lâmelif; Dua eder	Ye; Çökmüş deve gibi	

Evi müsait olmayanların merasimleri ise, mektepte yapılırdı. Mahalleyi dolaşan alay mektep gelir, ilâhiler okunup gülbank çekildikten sonra içeri girilirdi. Lokma yenildikten sonra da hediyeler dağıtılırdı.

EVDE OKUTULAN MEVLİDLER

Bazı aileler, çocuklarının okula başladığı ilk günün akşamı, evde Mevlid okuturdu. Meselâ; Zekâî Dede'nin torunu Mehmed Münir'in okula başlaması münasebetiyle, zamanın meşhur mutasavvıf ve mûsikîşinaslarının katıldığı muhteşem bir Âmin Alayı düzenlenmiş, bu törende Zekâî Dede'nin yeni bestelemiş olduğu, sözleri Yunus Emre'ye ait, "Allah emrin tutalım rahmetine batalım" Uşşâk-düyek ilâhîsi ile, "Yâ İlâhî Sana geldik bizi mahzûn eyleme" Hisâr-büselik ilâhîsi okunmuştur. O gece Zekâî Dede'nin evinde "Tevşihli Mevlid-i Şerif" merâsimi de tertiplenmiş, kendisinin bestelemiş olduğu Tevşih ve ilâhîler okunmuştur (Demirtaş, 2008:363) Çocuklar, mektebe başlama merasimlerinde belki de ilk defa duydukları dinî musikinin bir müddet sonra eğitimini alırlardı. İstanbul'daki sıbyân mekteplerinde muallimlik görevlerini, çoğunlukla mahalle imamları ve müezzinleri yapardı. Okuma-yazma ve dinî ilimler ağırlıklı eğitim verilen bu okullarda, erkek ve kız çocukları beraber okudukları gibi, yalnız kız veya yalnız erkek çocuklarının gittiği mektepler de vardı. Bu mektep hocalarının birçoğu ilm-i mûsikîye vâkıftı; onlar bildikleri Mevlid, ilâhî, na't ve kasîdeleri talebelerine öğretirlerdi. Yalnız kızların gittiği kadın mektepleri ise, çoğunlukla yetişkin ve evli kadınlar için cuma günleri açılır, dileyen hanımlara Kur'ân-ı Kerîm, Mevlid, ilâhî, na't ve kasîde öğretilirdi. Bazen de önceden kararlaştırılan bir cuma gününde mektebe gelinir, güzel sesli hanımların okuduğu Mevlid-i Şerif ve na'tlar dinlenirdi. Mevlid töreninin sonunda şeker ve şerbet dağıtılır, okuyucu ve hocalara hediyeler verilirdi (Demirtaş, 2008:364)

ÇOCUĞUN DÜNYASINDA BED'-İ BESMELE İZLERİ

ÜSTAD YAHYA KEMÂL'DEN BİR BED'-İ BESMELE TÖRENİ HATIRASI :

"Yeni mektebe başladığım gün, güzel bir sonbahar günüydü. Beş yaşındaydım, 1889 senesiydi. Birkaç günden beri, mektebe başlayan

çocukların göğüslerine çapraz geçirdikleri sırmalı, kâr-ı kadîm², bir kitap kal.fını göstermişlerdi. Bir sabah İshâkıyye Mahallesi'nde, karaağaçların altındaki konağımızın önünde, el ele vermiş kız ve erkek mektep çocukları, sarıklı hocalar önde, ilâhîler söyleyerek göründüler. Her ilâhînin sonunda, cumhuriyet bir âmin gulgulesi işitiliyor ve ilâhîler tekrar başlıyordu. Selâmlıkta, minderlere, sıra ile komşulardan, eşrcıftan, hacı ve hocalardan birçok miscfir dizilmişti. Şerbetler ve kahveler dağıtılıyordu. Çocuk kafilesi, "Şol cennetin ırmakları" ilahisini söyledi.

Şol Cennetin Irmakları, Akar Allah, Deyu Deyu
Çıkmış İslâm Bülbülleri, Öter Allah, Deyu Deyu
Aydın Aydıdır Yüzleri, Kalem Tutar, Ak Elleri
Cennette Huri Kızları, Gezer Allah, Deyu Deyu

Kolumdan tuttular; köşede oturan Hoca Ganî Efendi'nin önünde, diz çöktürdüler. Ganî Efendi, benim için alınan yaldızlı, eski usûl El.f-bâ kitabını açtı. Şahâdet parmağımla El.fbâ'dan ilk harfleri tekrâr ettirdi. Sonra, şekere bulanmış, bir parça mürekkep yalattı. Duâ edildi.

Babam, "Eti senin, kemiği benim, mukaddimesiyle; beni hocaya emânet ettiğini söyledi. Evin bahçesinde ve sokaklarda ilâhîler tekrar başladı. Galiba, bizim Yeni Mektep çocuklarından başka, diğer mahalle mekteplerinin çocukları da gelmişlerdi. Çünkü alay büyüktü. Bütün bu çocuklara, külahlarla şeker ve birer gün harçlığı verilmişti. Benim bu alay önünde gitmem, görenek muktezâsıydı*" (Kara-Birinci, 2012:116-117).

MİLLÎ ŞAİRİMİZ MEHMET ÂKİF ERSOY'DA BED'-İ BESMELE VE ÂMİN ALAYI İZLERİ

Millî şairimiz Mehmet Âkif Ersoy'a, bir toplantıda arkadaşları "Haydi üstad bize bir şeyler mırıldan" dediklerinde Mehmet Âkif, bed'-i besmele töreninde öğrendiği, çok sevdiği ve ölünceye kadar dilinden düşürmediği şu ilâhiyi söylemiş: (Tütüncü-Koçoğlu, 2012:31)

² *Kâr-ı Kadîm: Klasik usûl ile yapılmış.

*Gözüm ki kâne boyandı, şarâbı neyliyeyim?
Şarâbı neyliyeyim?
Ciğer ki odlâre yandı, kebâbı neyleyeyim?
Kebâbı neyliyeyim?
Ne yâre yaradı cismim, ne bana, bilmem hiç!
İlâhî ben bir avuç türâbı neyliyeyim?
Türâbı neyliyeyim?
Âmin! Âmin!*

Mehmet Âkif'in Safahat'ında o dönemdeki bir "Bed'-i Besmele" törenini tasvir eden "Âmin Alayı" adlı bir şiiri bulunmaktadır.

ÂMİN ALAYI

En önde, rahlesi âgûş-i ihtirâmında,³
Ağır ağır yürüyen bir dokuz yaşında melek;
Beş on adım geriden, pîş-i ihtişamında⁴,
Şafak ziyâları hattâ ufûl edip gidecek
Kadar lâtif, iki ma'sûmu bir açık payton
Vakâr u nâz⁵ ile çekmekte; arkasında bunun,
Küçük adımlı yaman bir tabur ki hayli uzun!
O ruhtan daha sâfi olan yüreklerden,
Zaman zaman bir İlâhî terâne⁶ yükseliyor;
Bu cûş-i safvetin⁷ aksiyle tâ meleklerden
Zemîne doğru bir "âmin!" sadâsıdır geliyor.
Muhîti her birinin bir sabâh-ı nûrânûr,
Bütün bu kâfile efrâdı, pür-sürûd-i sürûr⁸,

³ **Âgûş-i ihtirâm:** Saygı kucağı. Saygı ile kucağında.

⁴ **Pîş-i ihtişamında:** Gösterişinin önünde

⁵ **Vakaar u nâz:** Ağırbaşlı ve nazlı

⁶ **İlâhî terâne:** Kutsal, ulvî nağme, uyumlu sözler

⁷ **Cûş-i saffet:** Katıksız saf ve temiz coşku

⁸ **Pür-sürûd-i sürur:** Sevinç ve coşku civıltısı içinde

Yarıp önünde duran halkı muttasıl gidiyor!
Bu bir ketîbe-i ma'sûmedir⁹ ki, ey millet:
Selâma durmalısın şanlı rehğüzârında;
Bu bir cenâh ki: Âtîde bir ufak hareket
Yapıp cihanları oynatmak iktidârında!
Gelir de sâye-i imdâd-ı¹⁰ Hak'ta bir gün, bu,
Girer diyâr-ı meâlîye¹¹ doğrudan doğru.
Bu ancak işte, eğer varsa, şanlı bir ordu!
Evet, ilerlemek isterse kârbân-ı şebâb,¹²
Yolunda durmaya gelmez. O çünkü durmayarak,
Sabâh-ı sermed-i âtiye¹³ eylemekte şitâb;
O çünkü isteyemez hâle katlanıp durmak!
Onun kudümü için nâzenîn-i¹⁴ istikbâl,
Açar da sîne, o olmaz mı per-güşâ-yivisâl?¹⁵
Durur mu artık onun karşısında mâzî, hâl?
Fakat o zemzemeler uçtu hep dudaklardan...
Sürûd-i neşve¹⁶ bu âlemde pek süreksizdir!
Ağır ağır geçiyorken alay sokaklardan,
Gelir de caddenin ağzında mihlanır, dikilir,
Mehîb-manzara bir anlı şanlı gerdüne;
İçinde pudralı üç kanlı çehre! Neyse yine,

⁹ **Ketîbe-i ma'sûme**: Günahsız kalabalık. Suçsuz, mâsum topluluk.

¹⁰ **Sâye-i imdâd-ı Hak**: Allah'ın (c.c.) yardımı ile

¹¹ **Diyâr-ı meâlî**: Anlamlar yurdu yüce makam

¹² **Kârbân-ı şebâb**: Gençlik kafilesi, kervanı

¹³ **Sermed-i âtiye**: Sürekli sonsuz geleceğe

¹⁴ **Nâzenîn**: İstikbâl: Nazlı gelecek

¹⁵ **Pergüşâ-yivisâl**: Kanat açıp uçup giderek kavuşma

¹⁶ **Sürûd-i neşve**: Sevinç şarkıları

Yol açtı bir iri ses mevkibin geçip önüne:

- Siz ey heyâkil-i bî-rûhu¹⁷ devr-i mâzînin,¹⁸

Dikilmeyin yoluna kârbân-ı âtînin;¹⁹

Nedir tarikini kesmekte böyle isti'câl?

Durun, ilerlesin Allâh için şu istikbâl.

BİR TÜRK MÜNEVVERİNİN ÇOCUKLUĞUNA YOLCULUK

Şair öğretmenlerimizden olan ve aynı zamanda Millî Eğitim Bakanlığı da yapan Hasan Âli Yücel de, çocukluğunda Bed'-i Besmele törenine katılan münevverlerimizdendir.

Kendisi, bizzat yaşadığı eğitime başlama merasimini, şu şekilde anlatıyor:

“Babam bir Perşembe günü beni aldı, Yolgeçen mektebine götürdü. Yaşım 4 idi, tarih XX. asrın ilk yılı. Doğumundan dört sene, dört ay geçmiş. Çocuklar için bu yaşta okumaya başlamak, sünnet-i seniyye imiş. Kıyafetim, nefti kadife ceket, kısa pantolon. Başımda kırmızı fes. Kadife ceketin beyaz yakası altına geçmiş beyaz ipek kordonun ucunda bir düdük. Bu da sol yana cebime sokulu. Sağ omuzumdan sol böğre doğru asılmış yeşil kadife üstüne sarı sırma işlemeli bir cüz kesesi. Babam önde ben arkada, Hoca İsmail Efendi'ye gittik. Selâmdan sonra İsmail Efendi, babamı yere sedire buyur etti, bana karşındaki mindere oturmamı söyledi. Büyük rahlenin önündeki mindere oturdum.

Çıkar bakalım Âli Efendi cüzünü! dedi.

El fba cüzüm, yaldızlı ve pek sevimli bir kitaptı. Alındığı gün, ona gönülden bağlanmışım. Evdekilere, içindeki şekillerin ne olduğunu soruyordum. Fakat hiçbiri, sanki ağız birliği etmişler, bana bir şey söylemiyorlardı.

¹⁷ Heyâkil-i bî-ruh: Cansız heykeller

¹⁸ Devr-i mâzî: Geçmiş zaman

¹⁹ Kârbân-ı âtî: Sonsuzluğa giden kervan, kafilâ. Gelecek kafilâsi

Söylemiyorlardı, çünkü ağız hayırlı bir hocadan besmele söylemeden okumaya başlamak, yövümlü (hayırlı) değilmiş.

İsmail Efendi: “Çıkar hilâlini” dedi.

Anneannemin hediye aldığı gümüş hilâli çıkardım. Hocanın elinde ıfak bir değnek vardı, bende de gümüş hilâl. Artık a fabeye başlamıştım. Hoca, hafleri değneğin sivri ucuyla gösteriyordu, ben de elimdeki hilâl ile onu takip ediyordum. Hafleri okuttuktan sonra, babam ayağa kalktı ve “Evlât sizindir, efendi hazretleri!” dedi. Camlı kapı ardına kadar açıldı, tepsilerle lokma geliyordu. Kapı yanında oturan genç molla, çocukları onar onar tepsilerin başına oturttu. Beni de kendi oturduğu tepsinin başına aldı. Ka,fa, cebinden bir kırmızı kese çıkardı, baştan başladı, çocuklara para veriyordu. Yanımdakine sıra geldiği vakit baktım, çil bir ikilik. Beni atladı, alt tarçımdakine verdi ve devam etti. Bu da bitince kısa bir dua etti. Her lcf sonunda çocuklar “Âmin” diye bağıyorlardı. Mektebe başlarken bu Âmin töreni, yolda bütün çocuklar tabur hâlinde yürüyerek ve en önde yeni talebesinin rahlesi ve minderi ka,fa tarçından taşınarak yapılırdı. Babam, böyle gösterişli şeyleri sevmediği için bizimki mektep içinde yapılmıştı.

Hcfız Recep “ Haydi bugün yarım âzad, dağılın çocuklar!..” diye bağırınca bu sesiz yumurcaklar topluluğu, fırtınaya tutulan ağaçlar gibi birbiri üstüne yığılarak kapıdan çıkıyor; merdivendeki ayak gürültüsü, gök gürlemesi gibi dershaneyi inletiyordu.

Ben ne yapacaktım?

Hcfız Recep, “ Cüz keseni al, biz seninle beraber eve gideceğiz.” Dediği zaman yüreğime su serpilmişti. Eve gelip kapıdan içeri girince bütün hâne halkını taşlıkta buldum. Annem, anneannem, dadılar, uşaklar, hizmetçiler bana sarılıp öpüyorlar, “Aman maşallah, nasıl da misk gibi mektep kokuyor?” diyorlardı.” (Yücel, 2007)

SONUÇ

Osmanlı'nın eğitime verdiği önemin bir göstergesi olan Bed'-i Besmele ve Âmin Alayı törenleri, çocukların okul korkusunu giderme, onlara okuma

isteği aşılama, kendini özel ve değerli hissetme, aileleri, çocuklarını okumaya teşvik etme gibi önemli pedagojik amaçlar taşıyan ve bugün maalesef unutulmuş bir geleneğimizdir. Tören için yapılan hazırlıklardan törende söylenen ilâhîlere kadar buram buram zarafet kokan bu merasimlere toplumun atfettiği önem okulun ve öğretmenin ne kadar değerli olduğunun da bir göstergesidir.

KAYNAKÇA:

- Ahmet Rasim (2007). Falaka, (Ed. Hasan Selim Hacıoğlu), İstanbul: İskele Yayıncılık.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (1. bs.). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Beyatlı, Y.,K. (1999). *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebî Hatıralarım*. (4. bs.). İstanbul:İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Demirtaş, Y. (2008). XX. Yüzyıl Osmanlı Hayatında Dinî Musiki, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/2, 363-365.
- Ersoy, M., A. (2006). *Scfahat*, İstanbul: İFAV
- Ersoy, M., A. (1999). *Scfahat*, İstanbul: Erhan Yayınları
- Kaplan, M. (1979). *Hikâye Tahlilleri*. (1. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, İ.,Birinci, A. (2012). *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri Hatıralar- Yorumlar-Tetikler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Koç Keskin, N. (2010). I.Abdülhamit'in Şehzadelerinin Bed'-i Besmele Törenini Anlatan Enderûnlu Fâzıl'ın Sûrnâme-i Şehriyâr'ı Üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.27, 149-186.
- Öcal, M. Âmin Alayı. *İslam Ansiklopedisi* (c. 3, s. 63). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. (4. bs.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tütüncü, A.,Koçoğlu, T. (Mayıs 2012). Kültürümüzün Parıltıları. *Kalemin Gücü*, S.9, 28-33.
- Ürgüplü, A. (Eylül 2011). Osmanlı'da Görkemli Bir Tören: Âmin Alayı, *Sızıntı*, S.392, 18-20.
- Üstünipek, M., Üstünipek, Ş. (2014). Âmin Alayı ve Resimlerde Ele Alınışı. *Art Sanat*, 1,35-45.
- Yücel, H., A. (2007). *Geçtiğim Günlerden*. (3. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.